

سیاست کیفری ایران در حمایت از مصرف کنندگان مواد غذایی

امین بابایی

دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد ساری، ایران

چکیده

حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی یکی از اصلی ترین مباحثی است که در زندگی کلیه اشخاص تاثیر بسیاری دارد. در واقع، حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی، مجموعه مقرراتی است که کلیه تولیدکنندگان مواد غذایی، مطابق با معیارهای قانونی و بندهای مندرج در قرار داد مربوطه و یا عرف در معاملات، می بایست آن را رعایت نمایند؛ حقوقی که مقصود اصلی آن، ایجاد تعادل میان قدرت معاملاتی مصرف کنندگان و تولیدکنندگان است. سیاست کیفری در حقوق ایران در ارتباط با حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی در قوانین بسیاری مورد حمایت قرار گرفته است. در این پایان نامه جهت تبیین حمایت از حقوق مصرف کننده مواد غذایی در قوانین ایران و یا به نوعی سیاست کیفری حقوق مصرف کننده در حقوق ایران مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در راستای تبیین موضوع فوق، پژوهش حاضر درصدد پاسخ به این پرسش است که، آیا در حقوق ایران قوانین موجود و سیاست کیفری در جهت حفظ حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی لازم و کافی می باشد در پاسخ به چنین پرسشی، به نظر می رسد که، در مجموعه قوانین موجود در ایران، با سیاست هایی که ارایه می شود، تلاش شده است تا به حمایت از حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی اقدام شود. در این تحقیق در صدد بررسی سیاست تقنینی حمایت از مصرف کنندگان مواد غذایی در حقوق ایران پرداخته خواهد شد.

واژه های کلیدی: جرم، مصرف کننده، سیاست جنایی، مسئولیت کیفری، حقوق ایران

مقدمه

حقوق مصرف کننده و حمایت از آن از دیرباز مورد توجه جوامع بشری بوده است و در هر برهه از زمان، در پی تدوین قوانین و مقرراتی بر آمده اند تا از مصرف کنندگان در مقابل تولید کنندگان و فروشندگانی که اقدام به تولید و یا عرضه ی کالای خطرناک یا معیوب کرده و در نتیجه ی آن ضرری به مصرف کننده وارد می شود حمایت کنند. در این راستا، مسوولیت کیفری ناشی از تولید و توزیع مواد غذایی از حیث مینا، مراحل مختلفی را گذرانده است. با پیشرفت تکنولوژی و علوم و فنون و سیر جوامع به سوی صنعتی شدن و در نتیجه ازدیاد خطراتی که مصرف کنندگان مواد غذایی با آن مواجه می شوند. می توان بیان نمود که یکی از علل اساسی رشد بیماری ها در کشور ما تغذیه ناسالم باشد. تأمین امنیت غذایی جامعه به عنوان یکی از شروط تحقق امنیت ملی، از وظایف اساسی دولت ها در هر کشوری محسوب می شود. اگر امنیت غذایی را یک سیاست امنیت ملی در نظر بگیریم که کم و کیف آن، مقدار عرضه و کیفیت امنیت ملی را در هر کشوری تعیین می کند.

در این راستا، در ماده ۳۳ کنوانسیون حقوق اقتصادی _ اجتماعی و فرهنگی بین المللی تشخیص حق هر کسی «با توجه به استاندارد سطح زندگی خودش و خانواده اش شامل تأمین غذای کافی و تداوم بهینه سازی شرایط زندگی» امری الزامی معرفی شده است. اعلامیه جهانی حقوق بشر که توسط مجمع ملل متحد در سال ۱۹۴۸ پذیرفته شد، بیان می کند: «هر کسی حق استفاده از یک استاندارد و سطح زندگی کافی برای بهداشت و سلامتی برای خود و خانواده اش را دارد که این حق شامل حق غذا نیز هست». حق غذا در کنوانسیون حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی در سال ۱۹۹۶ بیان می کند: «دولت ها باید حقوق اساسی فردی را مشخص کنند تا مردم از گرسنگی رنج نبرند» و در کنوانسیون بین المللی این حقوق در موارد داخلی و حقوق سیاسی در سال ۱۹۶۶ یادآوری شده است. اسناد مختلف UN و اعلامیه ها درباره حق غذا شامل مواد ۱۹۷۴ کنفرانس جهانی ۱۹۷۴ و اعلامیه ی آن و اعلامیه ۱۹۹۲ کنفرانس بین المللی تغذیه موجود است که درباره ی برنامه های غذایی جهانی و شورای جهانی غذا این موارد را به صورت مفاد قانونی در آورده و آن ها را به عنوان حقوق اساسی بشر و هسته ی اصلی شرایط توسعه حقوق بشر مشخص کرده است. تولید گسترده انواع مواد خوراکی از جمله مواد غذایی و دارو، و تسهیل حمل و نقل کالا و سرعت مبادلات مواد خوراکی از نقطه ای به نقطه دیگر، و به طور متقابل، افزایش مصرف و نیاز مردم جامعه به انواع محصولات خوراکی و وجود واسطه های گوناگون در تولید و توزیع این محصولات ایجاب می کند نظام حقوقی شایسته ای برای حمایت از جبران خسارت ناشی از مواد خوراکی آلوده ایجاد شود. متأسفانه قانون مواد خوراکی و آشامیدنی ۱۳۴۶ این موضوع را به طور جدی در نظر نگرفته است و از این لحاظ باید بیشتر در نظر گرفته شود، سپس، اصلاح شود (افضلی حسینی، مهدیه السادات، امیر محمدی، محمدرضا، احمدپور گهرت، ایوب، مسئولیت مدنی تولیدکنندگان و عرضه کنندگان مواد خوراکی معیوب در حقوق ایران، حقوق خصوصی، دوره ۱۱، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۳، ص ۳ و ۴).

بیان مسأله

با توجه به افزایش جمعیت، گسترش شهرها و توسعه شهرنشینی، افزایش تعداد و تنوع صنایع آلوده کننده به علت پیشرفت علم و تکنولوژی، آلودگی منابع آب، آلودگی خاک و محصولات غذایی وسایل و مشکلات ناشی از آن، حفظ سلامت از اهمیت زیادی برخوردار شده است. امروزه مباحث مربوط به حقوق مصرف کننده به ویژه در حوزه‌هایی که به سلامت، ایمنی و بهداشت حیات بشری مربوط است ماهیت حقوق بشری به خویش گرفته است و حق سلامت، زندگی سالم و امنیت از حق‌های بنیادین بشر است که مورد تأکید اعلامیه‌های مختلف حقوق بشری قرار گرفته است. یکی از حوزه‌هایی که ارتباط محکمی بر مناسبات اجتماعی انسانها و سلامت و ایمنی دارد، بخش مواد غذایی است که بیشترین خطر جانی را نسبت به سایر بخش‌های مربوط به تولید و توزیع در پی دارد. از این روست که پرداختن به مسائل حقوقی این حوزه نیز اهمیت بسزایی دارد.

یکی از مواردی که در سلامت افراد جامعه دخالت دارد. مراکز تهیه و عرضه مواد غذایی است. این مراکز و اماکن باید معیارهای لازم بهداشتی را داشته باشند. نظارت و کنترل بر مراکز تولید، توزیع و عرضه مواد غذایی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی و همچنین تهیه و تدوین قوانینی موثر و کارآمد به منظور تأمین امنیت غذایی و حمایت از حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی از مسئولیت‌های خطیر و سهم دولت و دستگاه قضایی است، که اقدامات لازم را جهت پیشگیری از عرضه و فروش آن انجام دهند. در اهمیت بهداشت و نظارت بر مواد غذایی به منظور حمایت از حقوق مصرف کنندگان میتوان به گزارشی از سازمان جهانی بهداشت اشاره نمود. طبق گزارش سالانه سازمان جهانی بهداشت علت عمده مرگ حدود ۲ درصد از ۲٫۲ میلیون کودک رادر ۲ سالی که در اثر بیماری‌های اسهالی جان خود را از دست می‌دهند آلودگی غذا و آب آشامیدنی می‌یابند. در کشورهای صنعتی حدود ۳ درصد افراد از بیماری‌های منتقله از آب و غذا و رنج می‌برند در حالی که در کشورهای جهان سوم حدود ۸۰ درصد کل بیماری‌ها و ۳۳ درصد مرگ و میرها ناشی از مصرف آب و غذای آلوده می‌باشد. طبق بررسی مرکز کنترل بیماری‌ها امریکا، حدود ۷۷ درصد مسمومیت‌های غذایی ناشی از مواد غذایی عرضه شده در اماکن عمومی و رستوران‌ها ۲۰ درصد از مواد غذایی منازل و نیز ۳ درصد نقش مواد غذایی تجاری می‌باشد.

پیشینه تحقیق

۱- فولادی مقدم، عاطفه، ۱۳۸۱، نظام کنترل و نظارت بر مواد غذایی در ایران، برگزیده مقالات اولین همایش ملی سلامت شهری، امنیت و تغذیه، تهران: انتشارات جامعه شناسان، ص ۸۳؛
سیستم کنترل مواد غذایی این گونه تعریف می‌شود: یک فعالیت قانونی اجباری که توسط مسئولان ملی یا منطقه‌ای برای حمایت از مصرف کننده و تضمین سلامت و ایمنی تمام غذاها طی فرآیند تولید، دستکاری، ذخیره و توزیع برای مصرف انسان، اجرا می‌شود. اولین وظیفه سیستم کنترل غذا، اجرایی

کردن قانون غذا و حمایت مصرف کننده در برابر غذای مخاطره آمیز، ناخالص و تقلبی به وسیله جلوگیری از فروش غذایی است که طبیعت، اجزا و یا کیفیت مورد تقاضای خریدار را ندارد.

۲- جعفری تبار، حسن، ۱۳۷۵، مسئولیت مدنی سازندگان و فروشندگان کالا، تهران، نشر دادگستر، چاپ اول، ص ۱۴۵:

در تلاش برای حمایت از حقوق مصرف کنندگان علاوه بر وضع قوانین در جهت حمایت از حقوق آنان از لحاظ کیفری بر مبنای حقوقی نیز گذر از مبنای قراردادی، نظریه تضمین ایمنی مبیع مطرح شد. در این نظریه حتی اگر عقدی بدون هیچ گونه شرطی ایجاد شود، اطلاق عقد ضرورت سلامت مبیع را از عیوب نهفته اقتضا می کند. انسان متعارف و معقول، مال خود را در برابر غذای سالم، به فروشنده می دهد.

سوالات تحقیق

الف- آیا در حقوق ایران قوانین موجود و سیاست کیفری در جهت حفظ حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی لازم و کافی می باشد؟

ب- آیا در قوانین موجود مربوط به جرایم علیه کیفیت مواد غذایی بین جرم و مجازات تناسب وجود دارد؟

ت- آیا سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در زمینه جرایم علیه کیفیت مواد غذایی به صورت کار آمد در همه زمینه ها از حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی حمایت می کند و متناسب با شرایط اقتصادی و صنعتی موجود می باشد؟

فرضیات تحقیق

۱- به نظر می رسد در حقوق ایران قوانین موجود و سیاست کیفری در جهت حفظ حقوق مصرف کنندگان مواد غذایی لازم و کافی نمی باشد و دارای خلاء های گوناگونی از جمله نظارت ناکارآمدی را دارا می باشد.

۲- به نظر می رسد با توجه به شدت جرایم ارتكابی و آثار گسترده آن تناسب میان جرایم و مجازات های مرتبط با عدم رعایت کیفیت مواد غذایی وجود ندارد.

۳- به نظر می رسد با توجه به این که صنعت تولید و تجارت مواد خوردنی و آشامیدنی نسبت به زمان وضع قانون ۱۳۴۶، دچار تحول جدی شده و اغلب فعالیت ها نظیر کارخانجات تولید تجهیزات و نیز صنعت بسته بندی با شرایط زمان وضع قانون مذکور سازگاری ندارد، قانون فعلی از جهات مختلف با شرایط فعلی سازگاری ندارد.

مبحث اول - مفهوم شناسی تحقیق

گفتار اول - مسئولیت کیفری

مسئولیت در لغت، به معنی پرسش، مورد سؤال واقع شدن و به مفهوم تفکیک وظیفه آمده است (عمید، حسن، ۱۳۷۵، فرهنگ عمید، ص ۹۵، تهران، انتشارات جاویدان).
در معنای فقهی و شرعی نیز مسوولیت مترادف با عبارت ضمان بکار گرفته شده است و کسی را که مسوولیت بر ذمه و عهده او قرار می گیرد مسوول یا ضامن می نامند (همان).
و در معنای حقوقی مسئولیت کیفری عبارت از الزام شخص به پاسخ گویی آثار و نتایج زیان بار جرم انجام داده شده می باشد (ولیدی، محمد صالح، ۱۳۸۲، حقوق جزای مسئولیت کیفری، ص ۲۶، تهران، انتشارات امیرکبیر). مسئولیت جزایی وقتی تحقق می یابد که شخص به سن معینی رسیده، به جنون و حالات شبیه به آن مبتلا نبوده و تحت تأثیر اجبار یا عوامل دیگر اراده اش سلب نشده باشد (صانعی، پرویز، ۱۳۸۷، حقوق جزای عمومی، ص ۱۷۵، تهران، انتشارات میزان).

گفتار دوم - بررسی لغوی و اصطلاحی سیاست جنایی

سیاست جنایی از نظر لغوی از دو کلمه سیاست و جنایت تشکیل شده است که سیاست به معنای تدبیر و چاره اندیشی است و جنایی در این جا تمام جرایم مد نظر است در نتیجه دو کلمه باهم، چاره اندیشی در مورد جنایت معنی می دهند. در اصطلاح مجموع تدابیر و اقداماتی است که هیئت اجتماع با توسل به آنها امر مبارزه با پدیده های جنایی را سازماندهی می کند.

گفتار سوم - بررسی لغوی و اصطلاحی مصرف کننده

در عرف و میان عامه مردم مصرف کننده به کسی اطلاق می شود که در قبال پرداخت هزینه ای از کالای مورد نظر خود بهره برداری می کند. بند ۱ ماده ۱ قانون حمایت از حقوق مصرف کنندگان مصوب ۱۵ مهرماه ۱۳۸۸ در مقام بیان تعریف دقیق و کاملی از مصرف کننده برآمده و در تعریف از مصرف کننده بیان نموده: «مصرف کننده هر شخص حقیقی یا حقوقی است که کالا یا خدمتی را خریداری می کند».

مبحث دوم - جرایم مرتبط با مواد غذایی و انواع آن در حقوق ایران

گفتار اول - جرایم مربوط به مراحل تهیه و تولید مواد غذایی

بند اول - عدم درج برچسب اطلاعاتی توسط تولید کنندگان بر روی کالای تولیدی
به موجب ماده ۳۶ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مصوب ۱۳۶۷ «شرکت های پخش، فروشگاه ها، سوپرمارکت ها، تعاونی ها و سایر اماکن که حق فروش یا توزیع کالای خوردنی، آشامیدنی،

آرایی و بهداشتی را دارند، مجاز به عرضه و فروش آن دسته از کالاهای مشمول قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایی و بهداشتی می‌باشند.

بند دوم - تولید مواد غذایی بدون اخذ پروانه ساخت

براساس ماده ۳۷ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مصوب ۱۳۶۷: «فروشگاه‌ها، سوپرمارکت‌ها، تعاونی‌ها و سایر اماکن باید از عرضه و تحویل کالای غیربهداشتی خودداری نمایند. عرضه و تحویل کالا با علم به غیر بهداشتی بودن آن تخلف محسوب می‌گردد.

بند سوم - تولید مواد غذایی بدون حضور مسئول فنی

ماده ۳۲ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مقرر می‌دارد: «تولید مواد غذایی، آرایی و بهداشتی باید با حضور مسئول فنی انجام گیرد.

بند چهارم - عدم نظارت مسئول فنی در امر تولید

ماده ۳۳ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مقرر می‌دارد: «حضور مسئول فنی در کلیه مراحل تولید الزامی بوده و مسئول فنی باید نظارت دائم در امر تولید داشته باشد. تخلف از این امر جرم می‌باشد.

بند پنجم - به کار بردن رنگ‌ها و اسانس‌ها و سایر مواد اضافی غیر مجاز در مواد غذایی

این جرم در حقیقت یکی از مصادیق بارز تغییر در فرمول ساخت مواد خوردنی آشامیدنی، آرایی و بهداشتی است. به کار بردن هرگونه رنگ، اسانس و سایر مواد اضافی غیر مجاز در مواد یاد شده طبق بند ۵ ماده ۱ قانون مواد خوردنی و آشامیدنی مصوب ۱۳۴۶ جرم است.

بند ششم - عدم رعایت استاندارد یا فرمول ثبت شده

بر اساس بند ۳ ماده ۱ «قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایی و بهداشتی» مصوب ۱۳۴۶ عدم رعایت استاندارد یا فرمول ثبت شده در مواردی که تعیین فرمول و رعایت آن و همچنین تعیین استاندارد و رعایت آن الزامی می‌باشد.

بند هفتم - استفاده از مواد سمی در رنگ آمیزی ظروف یا بسته بندی

ماده ۱۲ «قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایی و بهداشتی» مصوب ۱۳۴۶ مقرر می‌دارد:

«وزارت بهداشتی مکلف است فهرست رنگ‌ها و اسانس‌ها و سایر مواد مجاز قابل افزودن به مواد خوردنی یا آشامیدنی یا آرایی یا بهداشتی و هم چنین نوع جنس ظرف مورد استفاده در صنایع مواد خوردنی یا آشامیدنی و یا رنگ‌های مورد مصرف در اسباب بازی را آگهی نماید».

بند هشتم - عدم رعایت بهداشت محیط تهیه و تولید مواد غذایی

ماده ۱۳ (اصلاحی ۱۳/۹/۱۳۷۹) قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایی و بهداشتی مصوب ۱۳۴۶ مقرر می‌دارد: «تخلف از مقررات بهداشتی نظیر عدم رعایت بهداشت فردی، وضع ساختمانی، وسایل کار ممنوع است و مستوجب مجازات می‌باشد.

بند نهم - عدم رعایت مقررات مربوط به پرورش و ذبح شرعی حیوانات، پرندگان، آبزیان

در قانون ۱۳۴۶ با توجه به زمان تصویب آن، به این امر توجه نشده از این جهت اصلاحاتی در قانون ۱۳۴۶ ضروری است، هر چند ممکن است یا تفسیر موسع تولید مواد غذایی با استفاده از مواد اولیه نجس با گوشت و فرآورده‌های حیوانات حرام گوشت یا حیواناتی حلال گوشتی که ذبح شرعی نشده‌اند را مصداقی «ساختن مواد غذایی تقلبی» و مشمول بند ۶ ماده یک قانون فوق به شمار آورد (خانزاده، حسین، بررسی سیاست کیفری ایران در خصوص حقوق مصرف‌کننده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد تهران مرکزی دانشکده حقوق، ۱۳۹۰، ص ۶۶).

مبحث سوم - مجازات جرایم علیه مصرف کنندگان مواد غذایی در حقوق ایران

گفتار اول - اعدام

شدیدترین پاسخ کیفری به جرایم علیه مصرف‌کننده مواد خوراکی در این مجازات اعدام است که در ماده ۳ قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی مصوب ۲۲/۴/۱۳۴۶ با اصلاحات بعدی پیش بینی شده است. ماده ۳ قانون مذکور (اصلاحی ۱۸/۱۲/۱۳۵۳) مقرر داشته: «در صورتی که مصرف مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی منجر به فوت مصرف‌کننده گردد مجازات سازنده یا تهیه‌کننده یا مخلوط‌کننده اعدام است و در سایر موارد مذکور در ماده یک در صورتی که منجر به فوت شود مجازات مرتکب سه تا پانزده سال حبس جنایی درجه یک است» (سیدزاده، سید رحمن، مسئولیت کیفری تولیدکنندگان کالای صنعتی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه پیام نور تهران مرکز، ۱۳۸۸، ص ۶۴).

ملاحظه می‌شود مجازات اعدام در این قانون تنها برای سازنده یا تهیه‌کننده یا مخلوط‌کننده در نظر گرفته شده است که قبل از آن فاقد سابقه بوده است.

گفتار دوم: حبس

مجازات حبس در خصوص موارد متعدد از جرایم علیه حقوق مصرف‌کننده مواد خوراکی پیش بینی شده و غرض و سیاست قانونگذار از توسل به آن حمایت از مصرف‌کننده بوده و از آن به عنوان یک ضمانت اجرای کیفری در قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی مصوب ۲۲/۴/۱۳۴۶، قانون اخلا کنندگان در عرضه دام و توزیع گوشت مصوب ۱۷/۲/۱۳۵۳، قانون مجازات نانوایان و قصابان متخلف مصوب ۲۲/۴/۱۳۴۵، قانون اصلاح قوانین و مقررات موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران مصوب ۲۵/۱۱/۱۳۷۱ استفاده کرده است که میزان آن بسته به نوع جرم متفاوت است (باقری، قاسم، ضمانت اجراهای نقض حقوق مصرف‌کننده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه قم دانشکده حقوق، ۱۳۸۶، ص ۱۰۲).

علاوه بر جرایم مربوط به اشخاص حقیقی، در برخی موارد برای جرایم انجام شده توسط اشخاص حقوقی، مانند شرکت‌های پخش و تعاونی‌ها نیز مجازات حبس پیشبینی شده است که با توجه به مسئولیت مدیر عامل در این شرکت‌ها به تصریح قانون، مجازات حبس در مورد وی اعمال می‌شود. اما رفته رفته قانونگذار به طوری که در قانون تعزیرات حکومتی، نظام صنفی و قانون حمایت از حقوق مصرف‌کنندگان قابل مشاهده است کاملاً تغییر مسیر داده و تنها از ضمانت اجرای کیفر جرمه تقدی استفاده نموده است و مجازات حبس در ضمانت اجرای قوانین مذکور جایی ندارد.

گفتار سوم: شلاق

پس از انقلاب به موجب قوانین مصوب، مجازات شلاق در آغاز با عنوان تنبیه بدنی سپس جلد و تازیانه بار دیگر در شمار ضمانت اجرای کیفری درآمد. از آن پس در قانون تعزیرات مصوب مرداد ۱۳۶۲ مجازات شلاق که میزان آن از ۷۴ ضربه تجاوز نمی‌کرد.

پس از مجازات حبس ضمانت اجرای متدوالی گردیده و به دیگر قوانین پراکنده کیفری راه یافت که قانون تشدید مجازات محکومان و گران فروشان مصوب ۲۲/۱/۱۳۶۷ و بند هفتم از فصل دوم آیین نامه تعزیرات حکومتی امور گندم، آرد و نان مصوب ۱۶/۶/۱۳۶۶ از جمله قوانین پراکنده می‌باشند به طوری که ماده ۲ قانون تشدید مجازات محکومان و گران فروشان مقرر می‌دارد: «هرکس مواد غذایی موضوع بند الف ماده ۱ را احتکار نماید محکوم محسوب شده و با رعایت امکانات و شرایط خاطی و دفعات و مراتب تادیب به مجازاتی از دو برابر تا ده برابر قیمت کالای احتکار شده و شلاق تا ۷۴ ضربه محکوم می‌گردد».

گفتار چهارم: جزای نقدی

قوانین نظارت بر تخلفات مواد غذایی ما بسیار کهنه است. پایه‌ای‌ترین قانونی که به آن استناد می‌شود، قانون مواد خوردنی و آشامیدنی و آرایشی و بهداشتی است که در سال ۱۳۴۶ در مجلس وقت تصویب شده است. اگرچه این قوانین در زمان خودش، بازدارنده بوده است، اما حالا این قوانین نمی‌تواند چندان بازدارنده باشد. با وجود آن که در چند سال اخیر، گاهی آیین نامه‌های جدیدی هم برای مجازات متخلفان نوشته شده، اما همچنان پایه مجازات متخلفان صنایع غذایی، همین قانون چند دهه پیش است.

به طور مثال، در ماده ۶ این قانون، جریمه نقدی که برای متخلفان صنایع غذایی در نظر گرفته شده است، بین ۵۰۰۰ تا ۵۰۰۰۰ ریال تعیین شده است. شاید در سال ۴۶، این رقم‌ها به عنوان جریمه‌ای سنگین بوده است، اما با توجه شرایط اقتصادی کنونی جامعه و تورم این مقدار جریمه بازدارندگی کافی را در بر ندارد. برای حل این مشکل یا باید قوانین جدید تصویب شود یا حداقل سال به سال، میزان جرایم نقدی همگام با تورم افزایش پیدا کند. گاهی جریمه تخلفات صنایع غذایی ناچیز بوده، به گونه‌ای که متخلفان واهمه‌ای از پرداخت جریمه‌ها نداشته و بعد از مدتی ممکن است دوباره به تخلفات خود ادامه دهند. بنابراین نیاز است

مسئولان مربوط قوانین بازدارنده تری را نسبت به تولید و توزیع مواد غذایی غیرمجاز در نظر بگیرند. جرایم افرادی که در حوزه غذا و دارو تخلف می کنند، باید سنگین تر باشد و قوانینی که در مجلس مصوب می شود باید متناسب با تخلف باشد (خانزاده، حسین، بررسی سیاست کیفری ایران در خصوص حقوق مصرف کننده، پایان نامه کارشناسی ارشد جزا و جرم شناسی، دانشگاه آزاد تهران مرکزی دانشکده حقوق، ۱۳۹۰، ص ۷۳).

گفتار پنجم - مصادره اموال

اموال موضوع جرم گوناگون است؛ از آن جمله کالا تقلبی که پس از صدور حکم قطعی معدوم می شود (تبصر ۲ ماده ۱۸ قانون مربوط به امور پزشکی و دارویی و مواد خوردنی و آشامیدنی (۱۳۳۴) یا اوزان و وسایل سنجش مذکور که به نفع موسسه استاندارد ضبط می گردد (ماده ۱۰ قانون اصلاح قوانین و مقررات موسسه استاندارد و تحقیقات مصوب ۱۳۷۱) مال مصادره شده گاه محصول جرم است مانند ضبط کالای تولیدی به نفع دولت (ماده ۳۱ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی ۱۳۶۷)

گفتار ششم - دیه

با توجه به تصریح قانون استانداردها و امور پزشکی، دارویی، غذایی و بهداشتی (ذیل ماده ۱۸) در جایی که مصرف کالای معیوب (غیر استاندارد) یا غیر بهداشتی باعث نقص عضو یا مرگ مصرف کننده شود و... در واقع تولید کننده یا عرضه کننده بنا بر تعهداتی که به طور عام (عدم ارائه خدمات ناقص، عدم اضرار به دیگران و...) از یک طرف داشته و تعهدات خاص (مقررات استانداردها) که به جامعه و متولیان آن (سازمان حمایت از حقوق مصرف کننده، موسسه استاندارد و سازمان های بهداشتی کشور و...) سپرده و چنانچه این گونه تخلفات و سوءاستفاده از نیاز و احتیاج مصرف کنندگان باعث شود که خسارتی را سبباً به وجود آورده و موجب نقایصی شود که دیه به آن تعلق می گیرد، بنا بر قوانین مربوط به دیات در قانون مجازات اسلامی ملزم به پرداخت دیه خواهد بود (سیدزاده، سید رحمن، مسئولیت کیفری تولیدکنندگان کالای صنعتی، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی، دانشگاه پیام نور تهران مرکز، ۱۳۸۸، ص ۹۷).

گفتار هفتم - انفصال از خدمات

در قوانین پراکنده و متعدد که از جهتی به منظور حمایت از مصرف کنندگان تصویب شده اند قانون گذار علاوه بر پاسخ های سرکوبگر، مجازات انفصال از خدمت نیز برای مرتکبین جرایم علیه مصرف کنندگان نیز پیش بینی کرده است که به نوعی مجازات تکمیلی محسوب می شود.

۱- ماده ۴ قانون تشدید مجازات محکومان و گرانفروشان اشعار می دارد: «... در صورتی که این اشخاص کارمند دولت و یا شرکت‌های دولتی باشند به انفصال دائم از خدمات دولتی محکوم خواهند شد.»

۲- در بنده آیین نامه تعزیرات حکومتی امور گندم، آرد و نان مصوب ۱۶/۶/۱۳۶۶ آمده است: «در کلیه مواردی که تخلفات و جرایم موضوع این آیین نامه توسط کارمند صورت می‌گیرد منحصرات تعزیرات زیر اعمال می‌گردد.»

گفتار هشتم- ممنوعیت از اشتغال به کسب یا شغل یا حرفه

این نوع مجازات نیز به صورت های گوناگون در جرایم مواد غذایی و بهداشتی دیده می‌شود که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌کنیم.

بند اول: تعطیل واحد تولید

به عنوان مثال مواد قانونی ۳۱ و ۳۲ قانون تعزیرات حکومتی امور بهداشتی و درمانی مصوب ۱۳۶۷ که ماده ۳۱ در صورت نداشتن مجوز پروانه ساخت و ماده ۳۲ عدم حضور مسئول فنی به عنوان یکی از مجازات‌ها در نظر گرفته شده است.

بند دوم: لغو پروانه کسب

ماده ۳۹ همان قانون بیان می‌دارد متصدیان و مسئولین کارخانجات و کارگاه‌ها و مراکز تهیه و توزیع مواد خوردن، آشامیدنی، آرایشی، بهداشتی، اماکن عمومی، مراکز بهداشتی درمانی، مراکز آموزشی و پرورشی، محل‌های نگهداری و پرورش دام و طیور و کشتارگاه‌ها ملزم به رعایت ضوابط و مقررات بهداشت محیطی در محل فعالیت خود می‌باشند و تبصره همان ماده اشعار می‌دارد؛ در صورت عدم رفع نقایص بهداشتی توسط متصدی یا مسئولین در پایان مهلت مقرر، پروانه کسب را لغو و ادامه کار منوط به اخذ پروانه جدید و رفع نقص می‌باشد.

بند سوم: تعلیق یا لغو پروانه مسئول فنی

طبق ماده ۳۳ قانون تعزیرات حکومتی، حضور مسئول فنی در کلیه مراحل تولید الزامی بوده و مسئول فنی باید نظارت دائم در امر تولید داشته باشد. در صورت تخلف از این امر یکی از مجازات‌های مقرر تعلیق پروانه مسئول فنی به مدت شش ماه می‌باشد.

گفتار نهم - مجازات‌های سالب حیثیت

برخی مجازات‌های جرایم مواد غذایی و بهداشتی، سالب حیثیت است و برای رسوا کردن مرتکب به کار می‌رود. این نوع مجازات‌ها به عنوان مجازات تکمیلی به عنوان مثال در ماده ۳۵ قانون تعزیرات حکومتی پیش‌بینی شده است (تقوی، سید جواد، فرشید صیامی نمین، کتابدار، مجید رضا، حیدری ساری، نقش تشکل‌های مردم نهاد در نظارت بر بازار، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، ۱۳۹۰، ص ۱۱۱).

نتیجه‌گیری

در بخش مقررات کیفری که بخش مهمی از قانون غذا را تشکیل می‌دهد، به منظور پیش‌گیری از وقوع فعل با ترک فعل‌های فعل امنیت غذایی برای این قبیل افعال و ترک فعل‌ها مجازات تعیین می‌شود، با وجود تأکیدهای فراوان بر عدم اتکای به پیش‌گیری کیفری جهت مقابله با تخلفات در روابط اجتماعی و اقتصادی هنوز پیش‌گیری از تخلفات با جرم انگاری بویژه در جوامع در حال توسعه شیوهی غالب پیش‌گیری است. در قوانین غذا با توجه به اهمیت امنیت غذایی برای دولت‌ها استفاده از این روش در قوانین چشم‌گیرتر است. این وضعیت در قانون مواد خوردنی، آشامیدنی، آرایشی و بهداشتی ایران نیز ملاحظه می‌شود، اما متأسفانه این مجازات هم صرفاً در قوانین نوشته شده است و بین سیاست تقنینی و قضایی هماهنگی وجود ندارد و در بیشتر جرایم در رابطه با مواد غذایی از مجازات جزای نقدی استفاده می‌شود که باید به این مسئله توجه شود و در اصلاح قوانین مربوطه مجازات‌هایی در نظر گرفته شود که کارایی داشته باشد و بین جرایم و مجازات‌ها تناسب وجود داشته باشد.

در کل می‌توان ایرادات قوانین فعلی را در موارد زیر خلاصه کرد:

- قوانین مناسب شرایط اقتصادی و صنعتی فعلی طراحی نشده و از این حیث دارای نقایص فراوانی است.
- از شفافیت لازم برخوردار نیست و امکان ارائه تفاسیر متعدد از احکام آن مشکلاتی را سر راه فعالان این صنعت قرار داده و هم سبب اعمال سلیقه و در نتیجه تزلزل در نظارت می‌شود.
- قوانین، با توجه به زمان وضع، در برگیرنده احکام اسلامی نیست و از جمله هیچ ممنوعیت و مجازاتی را برای توزیع غذای غیرحلال وضع نکرده است.
- نظام اداری مناسبی را برای نظارت طراحی نکرده و مشارکت فعالان و مصرف‌کنندگان در فرآیند تصمیم‌گیری را پیش‌بینی نکرده است.
- از حیث تناسب جرایم و مجازات‌ها و نیز امکان اخذ خسارت دچار نقایص جدی است.

پیشنهادهای

- ۱- بازنگری قوانین و استانداردهای موجود در ایمنی غذا با توجه به اصول ارزیابی خطر و با در نظر گرفتن مصرف‌کننده به عنوان حلقه اصلی و محوری که تمام تلاش‌ها برای دستیابی به سلامت و رفاه اوست.

۲- طرح دعوای گروهی و پیش‌بینی مقررات حاکم بر آن و اعطای نمایندگی از جانب گروه یا جمعی بی‌شمار به افراد معدود برای جلوگیری از گریز مصرف‌کنندگان از مطالبه حقوق خود به دلیل هزینه‌های زیاد دادرسی

۳- گسترش دامنه مسئولیت کیفری تولیدکننده و عرضه‌کننده مواد خوراکی

۴- تأسیس صندوق‌های حمایتی، جهت جبران خسارت‌های بدنی مصرف‌کننده مواد غذایی به ویژه در مواقعی که ضرر را نمی‌توان به شخصی منتسب کرد.

۵- توسعه‌ی مسئولیت دولت در زمینه تولید و توزیع مواد خوراکی

۶- اتخاذ تدابیر قانونی برای احقاق حق و احیای حقوق از دست رفته‌ی افراد ناشی از ضرر مواد غذایی معیوب

۷- اطلاع رسانی کالاهای نامرغوب به مصرف‌کنندگان از طریق رسانه‌ها و سایت‌های خبر جهت پیش‌گیری از این گونه جرایم

۸- اشاعه فرهنگ رعایت بهداشت و ایمنی محصولات مواد غذایی در بین تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان مواد غذایی و تبیین وظایف و تکالیف آن‌ها

فهرست منابع و مآخذ

- ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۲، نشر ادب حوزه علمیه قم، چاپ اول تیر، بی تا.
- آخوندی، محمود، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ پنجم، سال ۱۳۷۲.
- اردبیلی، محمد علی، حقوق جزای عمومی، جلد اول، چاپ پنجم، سال ۱۳۸۲
- تقوی، سید جواد، فرشید صیامی نمین، کتابدار، مجید رضا، حیدری ساری، نقش تشکلهای مردم نهاد در نظارت بر بازار، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی، چاپ اول، ۱۳۹۰.
- جعفری تبار، حسن، مسئولیت سازندگان و فروشندگان کالا: تهران، انتشارات دادگستر، ۱۳۸۸.
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، تهران، انتشارات گنج دانش، ابن سینا، چاپ اول، ۱۳۴۶.
- حیدری، علی، مجرم و مسئولیت جزایی، ش ۲۵، تهران، مجله مجموعه حقوقی، چاپ هشتم، ۱۳۹۰.
- خاموشی، سید مهدی، بررسی فقهی و حقوقی اصل قانون بودن جرایم و مجازات‌ها، انتشارات سپهر، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۵.
- خزایی، منوچهر، فرایند کیفری (مجموعه مقالات)، تهران: چاپ اول، ۱۳۸۷.
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه، جلد پنجم، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول از دوره جدید، تهران، ۱۳۷۳.
- رکنی، نوردهر، اصول بهداشت مواد غذایی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۵.
- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای اختصاصی، جلد ۱، تهران: انتشارات ویستار، چاپ دوم، سال ۱۳۷۴.
- صادقی، محمد هادی، حقوق جزای اختصاصی (۱)، تهران، نشر میزان، چاپ هشتم، ۱۳۸۴.
- صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، جلد ۱، چاپ هفتم: تهران، گنج دانش، ۱۳۷۶.
- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، ج ۱، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، سال ۱۳۷۴.
- فتحی، محمد جواد، مجموعه کامل قوانین و مقررات تعزیرات حکومتی، تهران: انتشارات شابک، ۱۳۷۶.
- فیض، علیرضا، مقارنه و تطبیق در حقوق جزایی اسلامی، جلد ۱، انتشارات فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران، ۱۳۷۹.
- گلدوزیان، ایرج، بایسته‌های حقوق جزای عمومی، تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۷۷.
- محسنی، مرتضی، دوره حقوق جزای عمومی، جلد ۲، تهران: انتشارات گنج دانش، چاپ اول، ۱۳۷۵.
- معین، محمد، فرهنگ فارسی، جلد اول، انتشارات سپهر، چاپ نهم، تهران، ۱۳۷۵
- منتسکیو، ترجمه علی اکبر مهتدی، روح القوانين، تهران: انتشارات امیرکبیر، چاپ هشتم، ۱۳۶۲
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین، هاشم بیگی، حمید، دانشنامه جرم شناسی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۷.

- نوریها، رضا، زمینه حقوق جزای عمومی، چاپ دوم: تهران، کانون وکلای دادگستری.
- ولیدی، محمد صالح، بایسته‌های حقوق جزای عمومی، جلد ۲، تهران: انتشارات جنگل، چاپ اول، سال ۱۳۸۸.
- ولیدی، محمد صالح، جزای مسئولیت کیفری، تهران، انتشارات امیر کبیر، چاپ سوم، ۱۳۸۲.